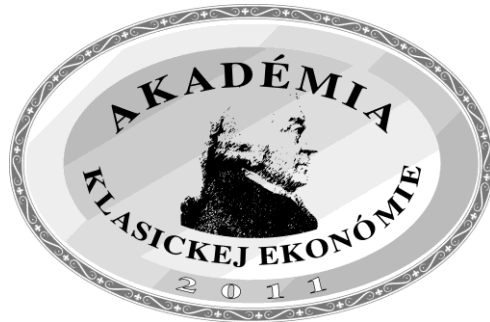

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2011

Čo chýba Slovensku po 20-tich rokoch?

Život počas komunizmu bol z pohľadu ekonómie vo svojej podstate veľmi jednoduchý. Pre každého existoval nejaký druh práce a kariérny postup mal jasné a zrozumiteľné pravidlo „si alebo nie si straník“. V obchodoch nebolo veľmi nad čím uvažovať, čo myslím oceňovali najmä muži. Generácia ľudí si počas štyridsiatich rokov komunizmu zvykla na jednoduchosť a život bez zodpovednosti. Zvykli si, že za nich rozhoduje niekto iný a oni sa nemusia zodpovedať za tieto rozhodnutia a skutky. Tento stav bol pre mnohých preferovaný a vyhovujúci. Minimalizoval obavy o neistej budúcnosti, ktoré oberajú človeka o jeho pokojný a plynulý život. Uvažovala som teda, či sa niečo v našom prístupe zmenilo. Naučili sme sa „vziať život do vlastných rúk“? Sme zodpovednými občanmi slobodnej spoločnosti? Vieme sa postarať o seba a o svoje rodiny bez garancií, ktoré boli bežné pred 20-timi rokmi? Viacero vecí nasvedčuje, že sme sa to stále nenaučili. V ďalšom texte ponúknem niekoľko dôvodov, prečo si myslím, že je to tak.

Nie sme podnikavci

Prvým dôvodom je averzia voči podnikavosti, podnikaniu a podnikavým ľuďom. V decembri 2009 prebehol prieskum Eurobarometer¹ v krajinách EÚ, EFTA² a ďalších krajinách ako Chorvátsko, USA, Japonsko, Čína a Južná Kórea. Tento prieskum bol zameraný na podnikanie a jeho prvou otázkou bolo: „Preferovali by ste status podnikateľa (samo-zamestnávateľa) alebo status zamestnanca?“ Veľmi zaujímavý je výsledok tohto prieskumu, pričom najzaujímavejšie a prekvapujúce je prvé a posledné miesto. Na prvom mieste sa ocitla komunistická Čína, kde by až 71% ľudí preferovalo status podnikateľa a 28% uprednostňovalo status zamestnanca. Na poslednom mieste sa spomedzi 36 krajín ocitlo Slovensko. U nás bol pomer odpovedí opačný, 65% percent ľudí chceli byť zamestnancami a len 26% preferovalo status podnikateľa. Pre úplnosť a porovnanie uveďme ešte ako sú na tom naši susedia. V Čechách uprednostňovalo podnikanie 32% percent opýtaných, v Poľsku 49% a v Maďarsku 41%. Prečo tak výrazné množstvo ľudí na Slovensku preferuje status zamestnanca? Je to spôsobené nepriaznivými podmienkami pre podnikanie? Podniká sa u nás ťažšie ako v iných krajinách?

Odpovedať nám môže pomôcť správa DoingBusiness³ vypracovaná Svetovou bankou, ktorá sleduje kvalitu a zložitosť rôznych oblastí podnikania ako začiatok podnikania, ochrana investorov, platenie daní, ukončenie podnikania, dodržiavanie kontraktov, atď. Vysoké hodnotenie znamená lepšie prostredie pre podnikanie. Napríklad v kategórii začiatok podnikania je jedným z rozhodujúcich faktorov počet procedúr, ktoré je potrebné absolvovať pre úspešné založenie firmy a finančné náklady s tým súvisiace.

Krajiny sú v tejto správe zoradené v jednotlivých kategóriách podľa výšky hodnotenia a zároveň existuje aj celkové poradie krajín dané priemerom všetkých kategórií. Posledné roky sa počet sledovaných krajín ustálil na čísle 183. Slovensko sa tento rok ocitlo na 41 mieste, čím si polepšilo oproti minulému roku o jednu priečku. Z okolitých krajín sa Slovensko umiestnilo najvyššie, keďže Maďarsko je na 46, Česko na 63 a Poľsko na 70 mieste. To znamená, že v rámci strednej Európy je na Slovensku najlepšie miesto pre podnikanie. Toto teda nie je dôvodom, prečo je u nás menej ľudí, ktorí by chceli podnikat. To nahráva myšlienke, že ešte stále v nás vane duch post-komunizmu a očakávame, že iní sa postarajú o to, aby sme mali kde pracovať a zarábať. Podnikavosť si totiž vyžaduje akciu, prevzatie zodpovednosti nielen za seba, ale aj za svoju rodinu, za svojich zamestnancov a partnerov. Dostáva jednotlivca do rizika a oberá ho o čas nad rámec štandardných ôsmich hodín. Vyžaduje od človeka nečakať, ale preberať iniciatívu, byť kreatívnym a hľadať stále nové spôsoby ako dosiahnuť vytúžený cieľ. Uvedený prieskum a štúdia smerujú k tomu, že tieto vlastnosti sa zatiaľ u nás veľmi neudomácnili.

¹Dostupné na http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_283_en.pdf

²Lichtenštajnsko, Nórsko, Švajčiarsko a Island

³Dostupné na <http://www.doingbusiness.org>

Pritom podľa známeho amerického mysliteľa Michaela Novaka, „je podnikanie najdôležitejšou príčinou bohatstva národov.“⁴ Odôvodňuje to tým, že vďaka podnikaniu a podnikavosti ľudí vznikajú nové tovary a služby. To má za následok vznik nových pracovných miest a rast životnej úrovne všetkých zainteresovaných. Príkladom môže byť jeden z najznámejších podnikavcov, americký výrobca áut Henry Ford. V čase, keď začínal svoj biznis mal už 40 rokov. Vďaka zavedeniu montážnej linky ceny áut klesli natoľko, že autá sa stali dostupnými širokej verejnosti. Výsledkom je dobro podnikateľa, jeho zamestnanca, zákazníka a v konečnom dôsledku celej spoločnosti.

K slovenskej averzii voči podnikaniu a podnikavosti do veľkej miery prispieva aj negatívne nariadenie voči tým, ktorí podnikajú. Málokto si uvedomuje, že významná časť pracovných miest existuje vďaka podnikavcom, ktorí boli ochotní riskovať a obetovať svoj čas. Treba však dodať, že za časť tejto averzie sú zodpovední aj samotní podnikatelia, ktorých spôsob podnikania je často nemorálny. Stojíme teda pred veľkou výzvou. Ak chceme zlepšiť svoj životný štandard, musíme popracovať na našom podnikateľskom prostredí. Aj keď už uplynulo 20 rokov od pádu komunizmu, slovenské podnikateľské prostredie a podnikavosť má stále čo doháňať.

Sme závisláci

Ďalším náznakom slovenského plávania po prúde rieky je budovanie závislosti na štáte. Komunizmus výrazne prispel k prebujneniu vzťahu štát – jednotlivec. Sme nainfikovaní rôznymi predstavami, aké sú povinnosti štátu voči nám. Očakáva sa, že väčšinu problémov v spoločnosti vyrieši štát. Vyleje sa niekde rieka? Skrachuje podnik? Médiá, krčmy a domácnosti sú hneď plné diskusií o tom, čo mal, má a bude musieť štát spraviť. Občianska spoločnosť sa u nás buduje len veľmi pomaly a niekedy dosť pokrivené. Je potrebné zložiť uznanie ľuďom, ktorí sa rozhodli obetovať čas svojho času na pomoc iným. Poľutovaniahodné je však to, ak zároveň kričia, koľko by mali dostať od štátu, aby mohli plnohodnotne fungovať.

Občianska spoločnosť by nemala byť len predĺženou rukou štátu. Hlavnou úlohou štátu by malo byť vytváranie vhodného prostredia pre fungovanie občianskej spoločnosti a nie preberanie všadeprítomnej ochrannej materskej a sponzorskej funkcie. Spoločnosť by mala fungovať na báze subsidiarity. Princíp subsidiarity znamená, že „spoločnosť vyššieho rádu nesmie zasahovať do vnútorného života spoločnosti nižšieho rádu takým spôsobom, aby ju oberala o jej kompetencie, ale má ju skôr v prípade nutnej potreby podporovať a pomáhať jej, aby svoju činnosť zladila s činnosťou iných spoločenských zložiek v záujme spoločného dobra.“⁵ Štát by teda nemal zasahovať do vecí, ktoré dokáže riešiť jednotlivec alebo skupina ľudí (rodina, susedia, podnikateľ, cirkevné spoločenstvo, občianske združenia a podobne). Jeho úlohou je len vytvárať priaznivé prostredie pre fungovanie týchto zložiek spoločnosti.

V súčasnosti si už nevieme predstaviť, že niektoré činnosti by nevykonával buď priamo alebo sprostredkované štát. Ale v minulosti to nie vždy bolo tak. Populárnym ekonomickým príkladom, ktorý upozorňuje na tento fakt, sú majáky vo Veľkej Británii. Väčšina (aj ekonómov) automaticky predpokladá, že maják ako verejný statok, nemôže byť vybudovaný prevádzkovaný nikým iným ako štátom. Opak je pokladaný za nemožný, pretože maják je vec, čo síce potrebujú a využívajú mnohí, ale málokto má dostatok finančných prostriedkov na postavenie takéhoto majáka a ešte menej je tých, ktorí majú na to vôľu. Na tento argument sa pozrel Ronald H. Coase vo svojej eseji *The Lighthouse in Economics*. Zistil, že len v rokoch 1610-1675 bolo súkromne postavených najmenej desať majákov. Tieto majáky vznikali na popud majiteľov lodí. Tí, zo strachu, že stroskotajú na nebezpečných skalách, žiadali majiteľov pobrežia, aby postavili majáky. Na oplátku im ponúkali platby v závislosti od nosnosti lode. Majáky boli teda budované, vlastnené, financované a prevádzkované súkromnými osobami. Úloha vlády v tejto oblasti bola obmedzená len na ochranu

⁴M. Novak, *Filosofie Svobody*, str. 67.

⁵Ján Pavol II., encyklika *Centesimus annus*, 48.

vlastníckych práv. Až neskôr správa majákov prešla do rúk súkromnej spoločnosti s výsadným právom od štátu spravovať majáky.

Podobných príkladov ako príklad s majákmi by sme našli veľa (napr. súkromné cesty, súkromné peniaze, školy, atď.). Problémom je, že štát je už vnímaný ako nerozlučne spätý s týmito rolami a ostatné subjekty považujeme z rôznych dôvodov za neschopné čiastočne alebo plnohodnotne ich zastat'.

Michael Novak vo svojej knihe *Filosofie Svobody* píše: „Slobodní občania musia byť schopní vziať na seba zodpovednosť takmer za každý aspekt svojho života. Nemôžu sa spoliehať na zhovievavosť ostatných.“⁶ Na Slovensku je chyba na oboch stranách. Na jednej strane štát hádže poľená pod nohy rôznym záslužným iniciatívam. Veľký problém však vidím aj na druhej strane, kde je častoviac krik o tom, čo by sa malo spraviť, ako snahy urobiť to. V tomto vidím veľký deficit, ale zároveň priestor pre rast, ktorý sa už v mnohých oblastiach začal.

Grécka dovolenka na dlh

Posledným dôvodom slovenskej letargie je necitlivosť voči dlhom. Tých dlhov v rôznych formách je viacero. Keďže tento príspevok má byť o ekonómii, zameriam sa najskôr na náš štátny dlh. Naše spoločenské usporiadanie priamo navádza k nárastu dlhu, pretože občania si viac cenia tých, ktorí mívajú, než tých, ktorí sa snažia šetriť. V poslednej volebnej kampani nemali miesto prísľuby o konsolidácii verejných financií a o šetrení. Väčšina z nás si to totiž nepraje. Je preto prirodzené, že sa politické strany neuchyľujú k podobným prísľubom, pretože tým by oslabili svoju pozíciu v nadchádzajúcich voľbách. Čo im ale vytyká je nedostatočná komunikácia o potrebe obmedzovania celkových výdavkov štátu, ktoré najviac rástli v roku 2009 o neuveriteľných 16%. Aktuálna výška štátneho dlhu je 32,8 miliardy EUR⁷ a v prepočte na jedného obyvateľa je to 6 tisíc EUR. Napriek tomuto obrovskému číslu sme na tom lepšie ako tzv. PIIGS⁸, ale sú aj krajiny (Estónsko alebo Luxembursko), ktoré majú niekoľkonásobne nižšiu mieru zadlženia a snažia sa o vyrovnaný rozpočet. Problém pri štátnom dlhu je v tom, že ho nevnímame ako niečo svoje, čo raz my alebo naši potomkovia budeme musieť splácať buď cez zvýšené zdanenie alebo vyššiu infláciu. Ale príklad Grécka nám môže byť mementom, že ak naša spoločnosť nebude zodpovedná a nebudeme túto zodpovednosť vyžadovať aj od našich predstaviteľov, môžeme dopadnúť podobne. A je veľmi pravdepodobné, že nám už nebude mať kto pomôcť.

Problém necitlivosti voči dlhom sa neprejavuje len na úrovni štátu, ale prenáša sa aj do podnikateľského prostredia. Firmy si zvykli nevyplácať svojich dodávateľov načas. Nútia svojich partnerov akceptovať splátkový kalendár, alebo nezaplatia vôbec. Tým ohrozujú ich schopnosť konkurovať a udržať sa na trhu. Môžu si to dovoliť aj vďaka slimačiemu rozhodovaniu súdov a zlej vymožitelnosti práva. Len málo z dotknutých firiem si môže dovoliť nespolupracovať s takýmito nezodpovednými partnermi.

Necitlivosť k záväzkom znižuje blahobyt našej spoločnosti a v konečnom dôsledku tým ideme sami proti svojim vlastným záujmom. Predražujú sa tovary a služby, pretože producenti si musia do ceny zakomponovať aj rizikovú prirážku. Navyše, ako hovorí Michael Novak, „podnikateľ asociálnym spôsobom je dlhodobosebadeštruktívne. ... Keď morálne neresti zničia jej korene (spoločnosti) spoločenský systém sa zrúti a zničí podnikanie všetkých.“⁹

⁶M. Novak, *Filosofie Svobody*, str. 66.

⁷Údaj je prevzatý zo stránky <http://www.cenastatu.sk/> Inštitútu ekonomických a spoločenských analýz INESS.

⁸Skratka PIIGS odkazuje na 5 krajín eurozóny (Portugalsko, Taliansko, Írsko, Grécko a Španielsko), ktoré sú považované za jej najslabších členov.

⁹M. Novak, *Filosofie Svobody*, str. 67.

Slovensko sa potrebuje stať citlivejším voči svojim priamym a hlavne nepriamym štátnym dlhom. Ak budeme pokračovať vo vykračovaní si širokou pozlátenou cestou, skôr či neskôr nás čaká úzky kamenný horský chodníček, na ktorom sa poriadne zapotíme.

Záver

V úvode som sa pýtala, či sme sa za 22 rokov, ktoré ubehli od pádu komunizmu, naučili vziať život do vlastných rúk. Nemali sme a nemáme to ľahké. Keď dieťa vychováte zle, nemôžete od neho očakávať, že sa bude správať dobre. Na Slovensku niekoľko generácií vyrastalo v komunistickom režime. Uvedomujem si, že je ťažké zbaviť sa návykov, ktoré sme si vypestovali, či už vďaka vlastnej nevedomosti alebo oficiálnej propagande. Je však čas prebudiť sa a prehodnotiť viaceré tendencie a všeobecne prijaté názory. Medzi tie hlavné podľa mňa patrí aj averzia voči podnikaniu, závislosť na štáte a necitlivosť voči dlhom. Všetky tri veci majú spoločného menovateľa, a tým je cnosť zodpovednosti. Pred 22 rokmi sme dostali slobodu. Sloboda však kráča ruka v ruke so zodpovednosťou. Ak teda nechceme o našu slobodu prísť, je potrebné uvedomiť si vlastnú zodpovednosť za seba, svoju rodinu a rovnako tak aj za smerovanie spoločnosti, v ktorej žijeme a pôsobíme.

LITERATÚRA

- [1] European Commission, *Entrepreneurship in the EU and beyond*, 2010. Text je dostupný na http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_283_en.pdf.
- [2] Ján Pavol II., *Centesimus annus*, 1991. Text je dostupný na <http://www.kbs.sk/?cid=1117280649>.
- [3] Novak Michael, *Filosofie slobody*, Vyšehrad, Praha, 1998.
- [4] The World Bank, International Finance Corporation, *Doing Business 2011*. Text je dostupný na <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2011>.
- [5] Ronald H. Coase, *The Lighthouse in Economics*, 1974. *Journal of Law and Economics*, 17 (2): 357–376.